

УДК 37.013:688.721.2

Іщенко Анастасія

Аспірант кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету

ЛЯЛЬКА ЯК ВИХОВНИЙ ФЕНОМЕН НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація В статті розкрито виховний феномен ляльки як складової культурної спадщини в історії Батьківщини та унікальне явище колективної культури на противагу масовій культурі, найдоступнішого емоційного засобу народної педагогіки, що сприяє гармонізації міжнаціональних відносин і збагаченню культурного генофонду держави, основи формування етнічної (народної) самосвідомості особистості. Визначено чинники формування особистості, мету і зміст виховання в системі національного виховання відповідно до державної національної програми «Освіта», Концепції Нової української школи в усіх типах загальноосвітніх навчальних закладів, роль та місце народної ляльки, яка пронизує все життя дитини та є джерелом фізичного та психічного здоров'я. Проаналізовано спадщину вітчизняних науковців І. Бабій, М. Стельмаховича, Є. Сявак, О. Семенов, В. Титаренко, М. Чепіль та ін. з теорії та практики виховання підростаючого покоління, особливості функціонування ляльки як предмету розваги і водночас засобу виховання, своєрідність ляльки як етнокультурного знаку, який містить відомості про педагогіку, естетику, етику, реліктові форми обрядовості, матеріальну культуру народу. Розкриті здобутки української народної педагогіки у формуванні світогляду людини, розвитку високої духовності, творчого потенціалу й моральних якостей. Визначено підготовку до життя і праці як центральну проблему в народній педагогіці. Представлено короткий огляд функціонування ляльки в суспільстві як етнокультурного знаку та

своєрідної психотерапії для дітей. Окреслені перспективи використання народної іграшки в процесі прилучення дитини до культури рідного народу, формуванні естетичних почуттів та смаків, активної життєвої позиції. Обумовлені напрями подальшого розвитку використання української народної ляльки як засобу формування елементів національної культури: визначення критеріїв сформованості національної культури, наукове обґрунтування педагогічних умов, форм та методів застосування у виховній роботі, аналіз опрацювання сучасних програм з метою.

Ключові слова: народна педагогіка, етнопедагогіка, українська народна іграшка, виховний потенціал, дитяча лялька

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Важливе місце в системі національного виховання посідає утвердження такого принципу, як працелюбність. Активність, сформованість творчої працелюбної особистості формується як під впливом соціального середовища, так і у процесі навчання та виховання, спрямованого на формування відповідних умінь професійної майстерності, готовності до життєдіяльності. У державній національній програмі «Освіта», Концепції Нової української школи зазначено, що трудова підготовка здійснюється насамперед через засвоєння вмінь та навичок протягом усього періоду навчання в усіх типах загальноосвітніх навчальних закладів, і пріоритетного значення в цьому процесі набуває використання досвіду народної педагогіки, залучення школярів до вивчення народних трудових промислів. [7] Безумовно, використання накопиченого українським народом досвіду щодо виховання є цінним джерелом для відродження і становлення народного виховання, оскільки воно відповідає українському менталітету, особливостям національного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Проблему виховання особистості в народній педагогіці проаналізовано в наукових доробках сучасних науковців О. Бабаєвої, І. Бабій, Є. Сявавко, М. Стельмаховича. Народні педагогічні засади трудового виховання дітей у сім'ї були предметом вивчення О. Семеног, В. Титаренко, М. Чепіль та ін. Вивчення спадщини вітчизняних науковців у теорії та практиці виховання підростаючого покоління дає змогу розглядати проблему трудового виховання в історичному контексті

Формулювання цілей статті. Мета статті є висвітлення народно-педагогічних засад виховання особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Не викликає сумніву твердження про те, що народна педагогіка пройнята глибокою людяністю. Вона високо підносить гідність людини, її життєву місію. Народ прагнув заглибитись у духовний світ людини, виявити ті чинники, від яких насамперед залежить становлення людської особистості.

Чітко визначився в народних уявленнях такий могутній чинник формування особистості, як виховання, особливо виховання прикладом, який слід розпочинати з моменту народження дитини і проводити систематично, терпляче і послідовно. «Виховання становить собою цілісну єдність, в якій одна ланка доповнює і продовжує іншу. Тут усе взаємозв'язане і взаємозумовлене. Суть цієї закономірності виражена в такому прислів'ї : «Посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю» [5, с.59].

Мету і зміст виховання диктує саме життя, конкретні умови життєдіяльності трудової людини. Щоб жити, треба виробляти і відтворювати матеріальні й духовні цінності. А для цього потрібно, щоб

нові покоління, які проходять на зміну, могли вміло перейняти естафету життєдіяльності від старших поколінь. Адже людина в дитячому віці не має досвіду, знань, умінь і навичок поведінки, які потрібні їй для трудової і суспільної діяльності.

Вперше питання про особливості національних виховних систем підняв видатний педагог К.Д.Ушинський. У праці “Про народність у громадському вихованні” він зазначає: “Загальної системи народного виховання для всіх народів немає. У кожного народу своя особлива національна система виховання”.

Злет етнопедагогічних досліджень відноситься до періоду 1970 – 1980-х років. 1971-го року М.Г.Стельмаховичем було видано книгу “Мудрість народної педагогіки”. Практично у цей же час виходить дослідження Є.І.Сявавко “Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку” (1974). В якому авторка обґрунтовує основні принципи, засоби й ідеали української педагогіки, виділяючи особливості трудового, морального, розумового, естетичного і фізичного виховання на різних історичних етапах розвитку, піднімає питання використання видатними вітчизняними педагогами традицій народної педагогіки. «Книга М. Г. Стельмаховича “Народна педагогіка” (1985) символізувала завершення цього етапу досліджень з етно- і народної педагогіки. Змістовно вона охоплювала питання історії народної педагогіки, узагальнення провідних напрямів родинного виховання, народної дидактики тощо.» [7]

Проблема підготовки до життя і праці – центральна в народній педагогіці. «Макаренко розглядав народну педагогіку як золотий фонд педагогіки наукової. Він черпав з народної виховної мудрості й повертав її народіві в новому вигляді, збагаченому соціалістичним змістом.» [5, С.31].

Відомо, що світогляд людини, розвиток у нього високої духовності, творчого потенціалу й моральних якостей формується на основі емоцій та почуттів. Тому особливого значення у вихованні дітей на основі народної

творчості набуває лялька – найдоступніший емоційний засіб народної педагогіки. У дослідженнях М.Стельмаховича розкриваються прогресивні здобутки української народної педагогіки, визначається роль народної ляльки у національному вихованні.

Народна лялька - унікальне явище культури, тісно пов'язане з різними проявами життя, багатогранне за змістом, яка має витoki в глибинних шарах фольклорної колективної культури. Треба підкреслити - колективної, а не масової. Бо ж у ній втілені пластичні, орнаментальні, нарешті образні уподобання кожного окремого етносоціального осередку - якісного складового елементу осереддя національного. В цьому принцип фольклорного колективного мистецтва. Водночас масове мистецтво функціонує за законами горизонтального поширення інформації, що нерідко призводить до спотворення, спрощення та вульгаризації самої ідеї дитячої гри. Лялька здатна зацікавити і дітей як безпосередніх учасників гри і дорослих в якості потужного засобу виховання. Вона захоплює довершеною простотою форми, фольклорною тематикою, конструктивною вигадливістю, лаконічним декором, своєрідною емоційною налаштованістю, яку надає їй здатність утворювати звуки та рухатись.

Поява та розвиток ляльки зумовлювались духовними запитами дитини, притаманною людині потребою у передачі життєвого досвіду. В Україні іграшка пройшла досить тривалий шлях еволюції та мутацій. Значних змін на цьому шляху зазнали їхні функції та зміст і значно менших – форма. Сучасна дитина, спілкуючись із традиційною лялькою, здійснюючи зорове та сенсорне сприйняття форми (матеріально - пластичної, орнаментально - знакової, кольорової), а іноді й смакове (фігурки із сиру, антропоморфне обрядове печиво), непомітно для себе приєднується до місцевої, а через неї й до етнонаціональної сфери образних уподобань, художніх особливостей, які водночас мовою свого змісту розповідають про виробничо-господарську та святково-обрядову

діяльність населення тієї місцевості, того краю, який ця дитина згодом, ставши дорослою людиною, усвідомлюватиме як рідний. «В усвідомленні роль ляльки досить значна, майже на рівні з мовою та іншими видами фольклору, які нерідко разом з грою становлять одне неподільне ціле.» [3, с.12].

Гра пронизує все життя дитини, вона є джерелом її фізичного та психічного здоров'я, методом виховання та навчання, мовою для творчих сил та здібностей, всебічного виховання та навчання. Доведено, що існує пряма залежність між емоційним станом дитини під час гри та інтенсивністю проходження психічних процесів: мислення, пам'яті, уваги, мови. У грі дитина живе, і сліди цього життя глибше залишаються в ній, аніж реального життя. В ігровій ситуації дитина здійснює свої бажання, залагоджує чи нейтралізує свої емоційні конфлікти. Ігрові моменти дають можливість зацікавити дітей упродовж досить тривалого часу підтримувати інтерес до складних питань, властивостей, явищ, на яких у звичайних умовах зосередити увагу дітей не завжди вдається. Гра з лялькою активізує навчальну діяльність, сприяє розвитку мислення, уяви, фантазії, що є необхідною умовою розвитку творчих здібностей.

Відповідно до особливостей функціонування ляльки як предмету розваги і водночас засобом виховання в ній знайшли відображення явища соціально-історичного буття, етнічні, естетичні уявлення українців та різні прояви їхньої діяльності. З цього погляду іграшка становить динамічну структуру, в якій поєдналися явища минулого і сучасного, специфічні локальні риси та іншоетнічні елементи, народні традиції і здобутки професійної творчості. Вона є своєрідним етнокультурним знаком, який містить відомості про педагогіку, естетику, етику, реліктові форми обрядовості, матеріальну культуру народу. Вибіркове коло образів та візуальна подібність до фігурок археологічних періодів вказують на давнє походження концептуальної основи української народної іграшки.

Лялька має велике значення у розвитку і вихованні дитини. У період дитинства в дитини закладається широке коло навичок і понять, що готує його до подальшої дорослої творчої діяльності в колективі. Лялька, створена дорослими, - це предмет, який повинен служити інтелектуальному та фізичному розвитку дитини, предмет, який з раннього дитинства поступово вводить його у володіння духовною і матеріальною культурою свого народу.

Народна педагогіка вимагає виховувати дитину, зважаючи на вікові особливості дитини: “Гни дерево, поки молоде, вчи дітей, поки малі”. Лялька - це іграшка, з котрою дитина проводить більшість часу в грі. Вона розвиває фантазію, образне уявлення про навколишній світ та формує духовність. Сам процес створення ляльки – своєрідна психотерапія для дітей.

З точки зору етнопедагогічних традицій, процес гри в ляльки вважався дуже важливим. Граючи з лялькою, дівчинка не тільки вчилася виконувати необхідну роботу (одягати ляльку, застібати гудзики, мити посуд), але і засвоювала розподіл ролей в сім'ї, опановувала правила етикету і вміння вести діалог.

Одним із напрямків у моральному вихованні дитини є виховання культури поведінки. В процесі ознайомлення дітей з народною іграшкою, у різноманітних іграх і спостереженнях необхідно формувати навички ввічливого відношення з близькими для дитини дорослими і однолітками, бережливого відношення до іграшок і речей, якими всі користуються.

Ю.М. Лотман вважав : «Лялька вимагає не споглядання чужої думки, а гри. Лялька - стимулятор, що викликає нас на творчість »[2, с.36-37]. Іграшка була атрибутом дитячої приватної власності, що сприяло розвитку ощадливості, прагненню змайструвати щось своїми руками або заробити в якості подарунка.

«Дитяча іграшка - це дивовижний світ, у якому формується особистість маленької людини», - наголошує М. Верхова. Вона вважає, що « іграшка виникає і розвивається разом із культурою народу, відображаючи його головну сутність, ступінь духовного та економічного розвитку. Народна іграшка сповнена самобутнім національним колоритом, виховує в дитині любов та повагу до рідного краю» [1, с.9]. Це складова культурної спадщини в історії Батьківщини, що сприяє гармонізації міжнаціональних відносин і збагаченню культурного генофонду держави, культури свого народу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, можна зробити висновок, що народна іграшка - лялька як витвір мистецтва, як об'єкт гри, як предмет побуту здавна зацікавити вчених. Дослідники підкреслюють, що вона формує інтерес до традицій рідного народу, дитина через народну іграшку пізнає історію життя народу, іграшка сприяє формуванню естетичних почуттів та смаків, прилученню дитини до культури рідного народу.

Народні іграшки сприяють засвоєнню національних традицій, обрядів, звичаїв і свят, культурних надбань українського народу, формуванню духовної краси. «Іграшка- лялька, що увібрала в себе могутні соціокультурні надбання тисячолітніх традицій, виступає дієвим фактором інтелектуального, естетичного та творчого розвитку особистості. Народна лялька є витвором мистецтва колосальної естетичної цінності, оскільки допомагає опанувати та відтворювати образ людини», - зазначає доктор педагогічних наук, професор О.Л. Шевнюк [9, с. 3].

Отже, лялька - це не лише предмет гри, вона дуже багато може розповісти про історію своєї країни, про традиції і звичаї народу, про традиційний одяг наших предків та їх спосіб життя. З іграшкою пов'язано багато легенд і казок, вона вчить дитину, як правильно поводити себе, і навпаки - як не варто себе вести. Використання народної іграшки в процесі

виховання допомагає дитині виявити себе у творчій справі та підштовхує її до активного і самостійного пошуку, допомагає навчити дитину та зберегти національні українські традиції.

Треба зазначити, що теоретичні і методичні аспекти використання української народної ляльки як засобу формування елементів національної культури ще не достатньо розроблені. Відсутні наукові праці, які стосувалися б наукового обґрунтування педагогічних умов, форм та методів її застосування у виховній роботі, не визначені критерії сформованості національної культури засобами української народної ляльки. Аналіз навчально-виховного процесу у дошкільних закладах, опрацювання сучасних програм виховання дітей підтверджують, що можливості народної ляльки не завжди використовуються належним чином.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Верхова М. Народна іграшка. *Народне мистецтво*. 2006.№ 3-4, С.9
2. Лотман Ю. М. Куклы в системе культуры. *Декоративное искусство СССР*.1978.№2.С. 36-37.
3. Найден О.С. Українська народна лялька. Київ: Стилос, 2007. 240 с.
4. Нормативно - правове забезпечення освіти: у 4 ч.- Харків : Основа , 2004.Ч.1.144с.
5. Стельмахович М. И. Народна педагогіка. Київ: Радянська школа, 1985. 312 с.
6. Сявакко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. Київ: Наукова думка, 1974.216с.
7. Українська народна педагогіка (етнопедагогіка) – основа наукової вітчизняної педагогіки. Основні етапи становлення і розвитку етнопедагогіки. URL: <https://studfiles.net/preview/5539372/page:3/> (дата_звернення: 11.03.19).

8. Чепіль М. М. Народно-педагогічні засади виховання дітей в українській сім'ї (кінець ХІХ- перша третина ХХст.). *Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : ВПО, 2010. Вип. 6. С. 249-258.*
9. Шевнюк О. Л. Створення художньої ляльки в практикумі з історичного костюма. Вип.4. Київ: Політехніка, 2008. С. 3

Ищенко Анастасия

Аспирант кафедри педагогіки, психології і образовательного менеджмента имени проф. Е. Петухова Херсонского государственного университета (г. Херсон, Украина)

Улица 40 лет Октября, 27, г. Херсон, Украина, 73000

E-mail: kan31031990@gmail.com

КУКЛА КАК ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Резюме. В статье раскрыто воспитательный феномен куклы как составляющей культурного наследия в истории Отечества, что способствует гармонизации межнациональных отношений и обогащению культурного генофонда государства, основы формирования этнического (народного) самосознания личности, уникальное явление коллективной культуры в противовес массовой культуре, доступного эмоционального средства народной педагогики. Определены факторы формирования личности, цели и содержание воспитания, роль и место народной куклы, которая пронизывает всю жизнь ребенка и является источником физического и психического здоровья, в системе национального воспитания в соответствии с государственной национальной программы

«Образование», Концепции Новой украинской школы во всех типах общеобразовательных учебных заведений. Проанализированы наследие отечественных ученых И. Бабий, М. Стельмаховича, Е. Сявак, А. Семенов, В. Титаренко, М. Чепель и др. по теории теории и практики воспитания подрастающего поколения, особенности функционирования куклы как предмета развлечения и одновременно средства воспитания, своеобразие куклы как этнокультурного знака, который содержит сведения о педагогике, эстетике, этике, реликтовые формы обрядности, материальную культуру народа. Раскрыты достижения украинской народной педагогики в формировании мировоззрения человека, развития высокой духовности, творческого потенциала и моральных качеств. Определена подготовка к жизни и труду как центральную проблему в народной педагогике. Представлено краткое рассмотрение функционирования куклы в обществе как этнокультурного знака и своеобразной психотерапии для детей. Определены перспективы использования народной игрушки в процессе приобщения ребенка к культуре родного народа, формирование эстетических чувств и вкусов, активной жизненной позиции. Определены направления дальнейшего развития использования украинской народной куклы как средства формирования элементов национальной культуры: определение критериев сформированности национальной культуры, научное обоснование педагогических условий, форм и методов применения в воспитательной работе, анализ обработки современных программ.

Ключевые слова: народная педагогика, этнопедагогика, украинская народная игрушка, воспитательный потенциал, детская кукла

Ishchenko Anastasiya

Postgraduate student of the Department of Pedagogy, Psychology and Educational Management named after prof. E. Petukhov
Kherson State University, Kherson, Ukraine
40 let Oktyabrya street, Kherson, 73000
E-mail: kan31031990@gmail.com

A DOLL AS AN EDUCATIONAL PHENOMENON OF THE FOLK PEDAGOGY

Summary. An educational phenomenon of a doll as a basis of formation of folk self-awareness of personality, unique thing of the culture, the most accessible emotional mean of folk pedagogy and the conditions of its efficiency was depicted in this article. The works of native scientists Babij, Stelmahovych, Syavavko, Semenog, Tytarenko, Chepil and etc. were analyzed. The achievements of Ukrainian folk pedagogy were depicted. The role of folk doll in national education was defined.

Abstract. Introduction . An educational phenomenon of a doll as a basis of formation of ethnical(folk) self-awareness of personality, unique thing of the culture, the most accessible emotional mean of folk pedagogy and the conditions of its efficiency was depicted in this article.

Analysis of publications. The works of native scientists Babaeva, Babij, Stelmahovych, Syavavko, Semenog, Tytarenko, Chepil and etc. were analyzed. The achievements of Ukrainian folk pedagogy were depicted.

Purpose. The goal of the article is an illustration of folk and pedagogical grounds of education of the personality.

Results. The role of folk doll in national education was defined. The achievements of Ukrainian folk pedagogy were depicted. The short trial of functioning of the doll in society is introduced; the role in the cultural

development of a mankind and the influence on the formation of the child's personality was depicted.

Conclusions. The scientists were interested in the folk toy as a creation of art and the object of every day life for a long time. The researchers underline that it forms the interest to the traditions of native people and the child gets to know the history of people's life due to the toy and it forms the aesthetic feelings and tastes and the child is added to the culture of native people. The doll has powerful socio-cultural acquisition of thousand's traditions and it is the real fact of intellectual aesthetic and creative development of personality. It is not a subject of playing, it can tell us the history of our country, its traditions and customs, about traditional clothes of our ancestors and their lifestyle.

Key words: folk pedagogy, ethnopedagogy, Ukrainian folk toy, educational potential, child's doll

REFERENCES

1. Verkhova M. Narodna ihrashka. *Narodne mystetstvo*. 2006. № 3-4, C.9
2. Lotman Ju. M. Kukly v sisteme kul'tury. *Dekorativnoe iskusstvo SSSR*.1978.№2.S. 36-37.
3. Naiden O.S. Ukrainska narodna lialka. Kyiv: Stylos, 2007. 240 c.
4. Normatyvno - pravove zabezpechennia osvity: u 4 ch. Kharkiv : Osnova , 2004.Ch.1.144s.
5. Stelmakhovych M. Y. Narodna pedahohika. Kyiv: Radianska shkola, 1985. 312 s.
6. Siavavko Ye. Ukrainska etnopedahohika v yii istorychnomu rozvytku. Kyiv: Naukova dumka, 1974.216s.
7. Ukrainska narodna pedahohika (etnopedahohika) – osnova naukovoï vitchyznianoï pedahohiky. Osnovni etapy stanovlennia i rozvytku etnopedahohiky. URL: <https://studfiles.net/preview/5539372/page:3/> (data zvernennia: 11.03.19)

8. Chepil M. M. Narodno-pedahohichni zasady vykhovannia ditei v ukrainskii simi (kinets XIX - persha tretyna XX st.). Pedahohichniy almanakh : zbirnyk naukovykh prats / redkol. V.V. Kuzmenko (holova) ta in. Kherson : VPO, 2010.Vyp. 6. S. 249-258.
9. Shevniuk O. L. Stvorennia khudozhnoi lialky v praktykumi z istorychnoho kostiuma. Vyp.4. Kyiv: Politekhnik, 2008. C. 3